

А. Сейдахметов¹, М.Б. Тышқанбаева^{*2}

¹Нархоз университеті,
Алматы қ., Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

*E-mail: mansya.bukar@yandex.ru

ЭКОНОМИКАНЫҢ КЛАСТЕРЛІК ДАМУЫ: ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Экономика жүйесінің инновациялық тұрғыдан дамуы, оның экономикасының тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру проблемаларымен тікелей байланысты. Өз кезегінде, ел экономикасының инновациялық тұрғыдан дамуы бизнес субъектілерінің қыметіне озық үлгідегі өндірісті ұйымдастырудың түрлерін енгізуді қажет етеді. Осы тұрғыдан алғанда Қазақстанда өндірісті ұйымдастыруда кластерлердің қалыптасуы мен дамуы өзекті мәселе болып отырғаны белгілі.

Зерттеу көрсеткендей Қазақстан экономикасының әртүрлі секторларында 2004–2016 жылдары кластерлік даму үдерісінде оңды үдерістер байқалады. Дегенмен, ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен республикада кластерлік даму әлі де болса жеткіліксіз деңгейде дамуда.

Мақалада Қазақстан экономикалық жүйесінде кластерлік даму үдерісін жүйелеу бойынша жұмыстар жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде ұлттық экономика жүйесінде кластерлік дамудың 3 кезеңі, яғни кластерлердің қалыптасуы мен дамуының өзіндік ерекшеліктері бар төмендегідей кезеңдері анықталды: экономикалық индустриалдық инновациялық дамуындағы кластерлер; экономикалық өсу орталықтарына байланысты кластерлік модельдердің қалыптасуы; перспективалық және инновациялық кластерлердің дамуы. Қазақстанда кластерлердің дамуының оңды үдерістері мне кемшіліктері көрсетілді және республикада кластерлік даму үдерістерін жақсарту бойынша ұсыныстар да берілген.

Түйін сөздер: кластер, тиімділік, бәсеке қабілеттілік, кластер тұжырымдамасы, перспективалық және инновациялық кластерлер.

A. Seidakhmetov, M.B. Tyshkanbayeva

Trends of cluster development of Kazakhstan's economy

The problem of improving the efficiency and competitiveness of Kazakhstan's economy is largely connected with the innovative development of national economy. In turn, innovative development of the economy requires the use of progressive forms of organization of activities of business entities. In this aspect, the problem of formation and development of cluster forms of organization of production in Kazakhstan is of particular relevance.

Research of processes of cluster development of Kazakhstan's economy shows that for 2004–2016 years in the country, a positive trend in the field of formation and development of clusters in various sectors of the economy. However, due to a number of internal and external factors of cluster development, the country still has not received its development.

In the article systematization of the processes of cluster development of Kazakhstan's economy. The study identified 3 stages of formation and development of clusters in the system of national economy. On this basis reveals the specific features and development trends of clusters in the conditions of transition to industrial innovative development of the economy; the formation of cluster models with respect to the centers of economic growth; the development of promising and innovative clusters in various sectors of the economy. Generally considered positive trends and disadvantages of cluster development

in Kazakhstan and, accordingly, recommendations for further improvement of processes of cluster development in the Republic.

Key words: cluster, efficiency, competitiveness, the concept of the cluster, promising and innovative clusters.

А. Сейдахметов, М.Б. Тышқанбаева

Тенденции кластерного развития экономики Казахстана

Повышение эффективности и конкурентоспособности экономики во многом связано с ее инновационным развитием. В свою очередь, инновационное развитие экономики страны требует использования прогрессивных форм организации деятельности субъектов бизнеса. В этом аспекте проблемы формирования и развития кластерных форм организации производства в Казахстане приобретают особую актуальность.

Исследование процессов кластерного развития экономики Казахстана показывает, что за 2004-2016 годы в стране наблюдается положительная тенденция в области формирования и развития кластеров на различных секторах экономики. Вместе с тем, в силу ряда внутренних и внешних факторов кластерное развитие в республике все еще не получило своего развития.

В статье проведена систематизация процессов кластерного развития экономики Казахстана. Исследованием выявлены 3 этапа формирования и развития кластеров в системе национальной экономики. Исходя из этого раскрываются специфические особенности и тенденции развития кластеров в условиях перехода к индустриально-инновационному развитию экономики; формирования кластерных моделей применительно к центрам экономического роста; развития перспективных и инновационных кластеров на различных секторах экономики. Рассматриваются как положительные тенденции, так и недостатки кластерного развития в Казахстане и соответственно даны рекомендации по дальнейшему совершенствованию процессов кластерного развития в республике.

Ключевые слова: кластер, эффективность, конкурентоспособность, концепция кластера, перспективные и инновационные кластеры.

Кіріспе

Халықаралық деңгейде интеграциялық үдерістер мен бәсекелестіктің күшеюі жағдайында дүние жүзінің көптеген мемлекеттерінде ұлттық экономика жүйесін ұйымдастыру түрлерін одан әрі жақсарту белсенді тұрғыдан жүргізілуде. Бұл үдерісте экономика аясында кластерлік жүйені пайдалануға ерекше мән берілуде. Егер бастапқыда экономиканың серпінді дамуына кластерлік жүйе өндірістік өнеркәсіптің салаларын қамтыған болса, кейіннен экономиканың басқа да секторларын, оның ішінде инфрақұрылым жүйесінде де кеңінен дамуда. ХХІ ғасырдың басында Қазақстанның ұлттық экономика жүйесінде кластерлік даму үдерістері басталды. Мақалада Қазақстанның ұлттық экономика жүйесінде кластерлердің қалыптасуы мен даму үдерісінің ерекшеліктері мен басымдылықтары зерттелді.

Талқылау және нәтижелер. Қазақстанда нарықтық экономикаға өту барысында экономикалық жүйені нарық талаптарына сәйкестендіру, бизнесті дамытудың инновациялық механизмін ендіру, инфрақұрылым салаларын реформалау және экономиканы мемлекеттік рет-

теудің әдістерін енгізу бағыттарында жүйелі іс-әрекеттер жүргізілді.

Ұлттық экономиканы инновациялық тұрғыдан дамытуда әсіресе өндірісті ұйымдастырудың озық үлгілерін енгізу мен дамытудың маңызы зор екені белгілі. Осы орайда экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мен өндірістің тиімділігін жоғарылатуда Қазақстанның ұлттық экономика жүйесінде кластерлердің қалыптасуы мен дамуын зерттеу ерекше орын алады.

Қазақстандағы кластерлік даму үдерісін зерттеу нәтижесі бойынша кластерлік жүйенің қалыптасуы мен дамуын 3 кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең (2003-2005 жж.) – экономиканың индустриалдық-инновациялық дамуының алғашқы жылдарындағы кластерлер.

Екінші кезең (2005-2012 жж.) – экономикалық өсу орталықтарына байланысты кластерлік модельді қалыптастыру жағдайындағы кластерлер.

Үшінші кезең (2013 жылдан бастап) – инновациялық және перспективалық кластерлерді қалыптастыру және дамыту үдерістері.

Бірінші кезеңде, ұлттық экономика жүйесін одан әрі жетілдіру, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және әртарапандыру мақсатында

қабылданған “Қазақстанның 2003-2015 жылдарға арналған индустриялық-инновациялық даму стратегиясында” экономиканы дамытудың басым бағыттары қатарында, алғашқы рет өндірісті ұйымдастырудың кластерлік түрін дамыту жағдайлары қарастырылды [1]. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2004 жылғы 19 наурыздағы “Бәсекелестікке қабілетті Қазақстан, бәсекелестікке қабілетті экономика, бәсекелестікке қабілетті ұлт” атты Жолдауында “Жылдың аяғына дейін бізге барлық регионалдық, субрегионалдық және перспективалық кластерлерді анықтауымыз керек” деп ерекше атап өткен болатын [2].

Сондықтан 2004 жылы Қазақстанда “Экономиканың шикізаттық емес салаларында кластерлерді дамыту арқылы Қазақстан экономикасын әртараптандыру” немесе “Қазақстандық кластерлік бастама” жобасы бойынша зерттеу жұмыстары басталды. Әзірлеушілері ҚР-дың МЭБЖ-министрлігіне (сол кездегі) кіретін “Маркетингтік-аналитикалық зерттеу орталығы” АҚ мен АҚШ-тың J.E.Austin Associates, Sns және Economic Competitiveness Group, Inc. Консалтингтік компаниялары, ал ғылыми кеңесші ретінде кластер теориясының негізін салушылардың бірі, Гарвард бизнес мектебінің бәсекелестік стратегия Университетінің жетекшісі М. Портер жұмыс жасады. Жобаның негізгі тапсырушысы Қазақстан Республикасы Үкіметі болды [3].

Қазақстандағы кластерлік бастаманың негізгі мақсаттары отандық тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және шикізаттық емес экономика секторының бәсекелестік артықшылықтарын кешенді тұрғыдан пайдалануға жағдай жасауға бағытталды. Кластерлерді қалыптастыру және дамыту бағытындағы зерттеу жұмыстары үш кезең бойынша жүргізілді. Алғашқы кезеңде, болашақта нарықтық экономика талаптарына сәйкес келетін салаларды іріктеу арқылы экономикаға оңды әсер ететін салаларды анықтау және талдау жұмыстары жүргізілді. Содан кейін салалардың бәсекелестік артықшылығы мен нарықтың сыйымдылығы анықталып, сәйкесінше олардың кластерлер құру мүмкіндіктері бағаланды. Салалық және сегментті нарықты зерттеудің нәтижесінде Қазақстанда 7 түрлі басымдықпен дамытуға мүмкіндігі бар төмендегідей кластерлер анықталды: металлургия, транспорт логикасы, тоқыма-тігін өнеркәсібі, туризм, мұнай-газ машиналарын жасау, құрылыс материалдары және азық-түлік өндіру өнеркәсібі.

Кейін, Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2005 жылғы 18 ақпандағы “Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында” атты Жолдауында: «...біз экономиканы диверсификациялауға бағытталған индустриялық-инновациялық стратегияны жүзеге асыра бастадық... Біз бәсекеге қабілеттілікті жоғарылататын экономикалық әлуеті бар бәсекеге қабілетті экономиканың үлгісін таңдай отырып, бәсекеге қарымы мол, басым салаларды дамытуға кірістік, сол арқылы қазақстандық кластерлер жүйесінің дамуына жол аштық. Ел экономикасының шикізаттық емес салалардағы ұзақ мерзімдік мамандануын, міне, солар айқындайтын болады» деп ерекше атап көрсетті [4].

Республикада кластерлерді құру мен дамытудың жаңа кезеңі ҚР-дың Үкіметінің 2005 жылғы 25 маусымдағы №633 қаулысымен қабылданған “Экономиканың басым секторларында пилоттық кластерлерді құру мен дамыту жөніндегі жоспарларды бекіту туралы құжаттан бастау алады. Ал 2006 жылы Қарағанды қаласында республикалық фармацевтикалық кластерін және Астана қаласындағы жаңа орталықтар негізінде медициналық қызмет көрсету кластерін құру мен дамыту жоспарлары бекітілді. Үкімет қаулысын жүзеге асыру мақсатында пилоттық кластерлерді құру мен дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері, салалық және өңірлік кластерлердің құрылу критерийлерін анықталды және әкімшілік пен бизнестің бастамашылықтарын үйлестіру бағытындағы механизм жүйесін қалыптастыру бағытында нақты жұмыстар атқарылды. Осы кезеңде АӨК-те кластерлерді құру мен дамыту мәселелеріне де ерекше назар аударылды. Мысалы, астықты, етті, жеміс-көкөністі, жүзім, мақта-мата және т.б. өнімдерді өндіру және өңдеу саласында аудандық кластерді ұйымдастырудың құрылымдық жүйелері әзірленді.

Кәсіпкерлік қызметті мемлекет тарапынан қолдау, мемлекет пен бизнестің әріптестігінің тиімді механизмін жасау мақсатында, кластерлік бастаманы жүзеге асыру үшін төмендегідей жүйелі іс-шаралар жүзеге асырылды:

- заңнамаларды жетілдіру;
- кластерлердің дамуына қажетті инфрақұрылымды жасау және дамыту;
- кластерлерді кадрлармен қамтамасыз ету мәселелерін шешу және т.б. [5].

Бұл кезең де өнеркәсіптік өндіріс салаларын, АӨК және инфрақұрылым жүйелерінде кластерлерді құру мен даму үдерістерінде оңды өзге-

рістер байқалды. Мемлекеттік, салалық, өңірлік деңгейлерде кластерлік құрылымдардың технико-экономикалық жобаларын, өндірісті кластерлік тұрғыдан ұйымдастыру мен басқарудың механизмін жасау бағытында белсенді жұмыстар жүргізілді.

Дегенмен, кластерлерді құрудың тұжырымдамалық негізінің болмауы, кластерлерге қатысушылардың арасындағы кооперация және интеграциялық қатынастардың үйлесімсіздігі, мемлекеттік реттеу мен қолдаудың жеткіліксіздігі және экономиканың инновациялық тұрғыдан даму деңгейінің төмендегі кластерлердің қарқынды дамуына кедергі келтірді.

Осы жағдайда 2010-2014 жылдарға арналған Мемлекеттік үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасында қарастырылған шикізаттық емес сектордағы кластерлік бастаманы және жаңа инновациялық жобаларды қолдауды жүзеге асыру іс-шаралары оңды әсер етті. Бұл бағдарламада кластерлерді қолдау ерекше бағыты – Қазақстан қалаларының агломерациялық әлеуетінің экономикалық өсу орталықтарын ескере отырып жүргізу көзделген. Мысалы Астана агломерациясы «Назарбаев Университеті» және Ұлттық медициналық холдинг негіздерінде кластерлер жоғары технологиялар және инновация орталықтары ретінде мамандандырылады, Алматы агломерациясы – «Инновациялық технологиялық парк» инновациялық кластері негізінде технологияны коммерцияландыру орталығы ретінде, Шымкент агломерациясы – ауыл шаруашылық өнімдерін өңдеу, жеңіл өнеркәсіп және фармацевтикалық өндіріс орталығы, Ақтөбе агломерациясы – металлургиялық кластер және Ақтау теңіз порты негізінде Ақтау көлік-логистика хабы және мұнай сервис кластері ретінде мамандандыру қарастырылған [6].

Нақты жобаларды мемлекеттік қолдау (салалық және өңірлік) индустриаландыру картасын жүзеге асыру үшін құрастырылған (қаржылық және қаржылық емес) арнаулы көздер арқылы жүргізу қарастырылған. Осы бағдарлама арқылы «Қазақстан электролиз зауыты» алюминий кластері ретінде, бұрынғы Павлодар химия зауытын қайта жаңартудан кейін химия кластері «Каустик» АҚ және басқа да кластерлер экономиканың әр түрлі салаларында іске қосылды.

Кластердің дамуының үшінші кезеңі 2013 жылы Қазақстан Республикасында перспективалық кластерлерді құрудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасын қабылдаудан басталады

және кластерлердің дамуының төмендегідей жаңа бағыттары анықталды:

- алғашқы рет “Ұлттық перспективалық кластерлер” түсінігі енгізілді;

- перспективалық кластерлердің дамуының институционалдық, әдіснамалық негіздері айқындалды;

- кластерлерді білім-ғылым, инфраструктуралық және кадрлық тұрғыдан қолдау механизмі анықталды [7].

Тұжырымдамада ұлттық перспективалық кластерлерді құруда төмендегідей жағдайлар қарастырылды:

“Назарбаев Университеті” АҚ және “Инновациялық технологиялар паркi” негізінде 2 халықаралық деңгейдегі инновациялық орталық құру;

5-тен кем емес ұлттық кластерлер құру;

- толық деңгейдегі институционалдық инфраструктуралық жүйелерді жасақтау.

Аталған шараларды жүзеге асыру үшін кластерлік саясаттың төмендегідей бағыттары анықталады:

- бірінші, экономикалық дәстүрлі секторларында ұлттық кластерлерді құру. Оларды табиғи ресурстарды пайдалану арқылы жұмыс жасайтын және жаңадан пайда бола бастаған кластерлер негізінде дамыту жоспарланған.

- екінші, “болашақтағы экономика” секторларында кластерлерді құру. Бұл кластерлер елде бұрын болмаған ғылым сыйымдылығы жоғары өндірістер мен инновациялық жанаруды қамтамасыз ететін экономика секторларында елдің жаңа бәсекелестік артықшылары негізінде халықаралық нарық деңгейінде (білім, инновациялық технология кластерлері) дамуы мүмкін [8].

Республикада инновациялық кластерді дамытуда “Инновациялық технологиялар паркi иновациялық кластерлер туралы” заң ерекше рөл атқарды. Бұл заңда инновациялық кластерлерді құрудың нормативтік-құқықтық негіздері, олардың қатысушылары мен инновациялық қызметінің қағидалары және “Инновациялық технологиялық парк” арнаулы экономикалық аймағын басқару ерекшеліктері де қарастырылды [9]. Бұл заң білім беру, ғылым мен бизнес субъектілерінің қызметін үйлестіру арқылы экономикалық басымдыққа ие секторларды ғылыми-инновациялық тұрғыдан дамуы жаңа мүмкіндіктер берді. Мысалы еліміздің жетекші жоғары орындары мен даму институттарының интеграциясы негізінде (Қ.И. Сәтбаев атындағы ҚазҰҒЗТУ және “Парасат” Ұлттық

ғылыми-техникалық холдинг, С. Сейфуллин атындағы Қазақ АТУ және “ҚазАгроИнновация” АҚУ) білім мен ғылыми жұмыстарды коммерцияландыру бойынша кластерлерді белсенді тұрғыдан дамыту жұмыстары жүргізілуде. Білім, ғылым және өндірістік үдерісті интеграциялау арқылы Қарағанды мемлекеттік университетінің “Корпоративтік университет” кластерінде Қазақстанның, Германияның, Францияның, Қытайдың, Ресейдің, Беларусь және Өзбекстанның 86 жетекші ғылыми орталықтары мен кәсіпорындарының қатысуымен жоғары білікті мамандар даярлануда [10].

Сонымен қатар әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де Оңтүстік Кореяның ЁНСЕ университетінің жанындағы “Кангнаин Северанс” клиникасымен ынтымақтасу негізінде биомедицинаны дамыту үшін медико-биологиялық кластерді құру жұмыстары жүргізілуде, ҚазҰАУ-де 16 ғылыми зерттеу институтын, 20 тәжірибе шаруашылығы және 100-ден астам компанияны қамтитын “Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс” агроиндустриалдық кластерімен бірлескен ынтымақтастық орнату механизмі әзірленіп, жүзеге асырылуда, Оңтүстік-Қазақстан фармацевтика академиясы “Химфарм” АҚ бірлесе отырып фармацевтикалық кластерін, ал Қазақстан-Британ техникалық университеті және Алматы энергетикалық және байланыс университеті ірі кәсіпорындармен бірлесіп, химия және энергетика бағытында кластерлер құру жұмысын іске асыруда және т.б.

Қазақстан Республикасының 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік индустриалдық-инновациялық даму бағдарламасында елдің кластерлік бастамасының жаңа бағыттарын, тәсілдерін жүзеге асыру көзделген. Бағдарламада кластерлерді құру барысында Қазақстанның барлық өңірлерінде олардың қалыптасқан индустриалдық, әлеуметтік-экономикалық потенциалын ескере отырып жүргізу қажеттігі көрсетілген. Қазақстанның өңірлерінің әр түрлі әлеуметтік-экономикалық дамуына және өңірлердің кластерлік дамуға дайындығының төмендігіне байланысты, нақты облыстарда кәсіпорындардың мамандану деңгейі бойынша шекті деңгейлерін анықтау қарастырылған. Сондықтан “Бизнестің жол картасы-2020” бағдарламасында өнім өндеуші өндірістік кәсіпорындарды қолдаудың ұтымды әдістерін пайдалану қарастырылған, ал кәсіпкерлік субъектіні қолдау олардың өңірлік мамандануына байланысты жүргізу көзделген.

Мысалы Атырау, Маңғыстау және Батыс-Қазақстан облыстарында мұнайды, газды өндіру

мен өндеу, мұнайгаз өнеркәсіптік өндірісіндегі мұнайгазхимия сервистік қызметті мемлекеттік қолдау осы бағыттағы кластерлерді дамыту үдерісі бойынша жүргізу жоспарланған. Сонымен қатар, аумақтың және инновациялық кластерлерді дамыту үшін кешенді іс-әрекет жүргізу жағы да қарастырылған. Әр өңірдегі аумақтық кластерлерді құру бойынша 3 пилоттық кластерлерді дайындау үшін, оларды конкурстық сараптамадан өткізудің негізгі қағидалары мен критерийлері анықталған. Ал оларды мемлекеттік қолдау әр кластердің жол картасында сәйкес жүргізіледі. “Назарбаев Университеті” интеллектуалдық-инновациялық кластері медицина, гендік инженерия, логистика (жаңа материалдар өндіру, энергия үнемдеуші технологиялар және биотехнология) бағыттары бойынша іргелі зерттеу жұмыстарын жүргізуге мамандандыру жоспарланған, ал “Ақпараттық технологиялар паркі” инновациялық кластерін (Алматы қ.), “Информациялық технологиялар паркі” ЕЭА кәсіпорындары, Алматы қаласының ірі білім-ғылым институттарымен және басқа да бизнес субъектілерінің бірлескен қызметі арқылы құру көзделген. Бұл кластердің дамуының басым бағыттары космостық, ақпараттық-коммуникациялық (мобильдік, мультимедиялық) технологияларды дамыту бойынша жан-жақты жұмыстар жүргізу [11].

Республикада инновациялық кластерлерді дамытудың жаңа серпіні Астанада Халықаралық “ЭКСПО-2017” көрмесін ұйымдастыру үдерісінің нәтижесінде өрбуі мүмкін. Мысалы, баламалы энергия аясында жаңа инновациялық кластерлерді құру мүмкіндігі туындайды. Болашақта білім, ғылым және бизнес жүйелерінің интеграциясы негізінде жаңа тұрпатты кластерлердің қалыптасуы мен дамуы үшін мемлекет тарапынан инновациялық кластерлердің дамуын одан әрі серпінді дамыту бағытында жүйелі іс-шараларды жүргізу механизмін жаңарту қажет.

Қорытынды

Қазақстан ұлттық экономикасы жүйесінде кластерлік даму экономиканың тек нақты секторларымен қатар, әр түрлі инфрақұрылымдық жүйелерін кеңінен қамтуда. Кластерлік дамудың тұжырымдамасы қабылданды, индустриалдық-инновациялық даму бағдарламасын жүзеге асыруға қажетті нормативтік-заңдық актілердің қабылдануы және республикада перспективалық кластерлерді құру тұжы-

рымдамасына байланысты ел экономикасының құрылымында, өңірлік және технологиялық ерекшеліктерді ескеру арқылы аумақтық, перспективалық және инновациялық кластерлердің

қалыптасуы мен даму үдерісінде жаңа мүмкіндіктер туындап, бизнес субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігінің деңгейінің жоғарылауына әкеледі.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Президенті 2003 жылғы 17 мамырдағы №1096 жарлығымен бекітілген “Қазақстанның 2003-2015 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуының стратегиясы”. <http://adilet.zan.kz/>
- 2 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың “Бәсекелестікке қабілетті Қазақстан, бәсекелестікке қабілетті экономика, бәсекелестікке қабілетті ұлт” атты Қазақстан халқына Жолдауы. 19. 03. 2004ж., -www.akorda.kz/
- 3 Информационный бюллетень о создании и деятельности территориальных кластеров в Республике Казахстан. АО “Казхстанский институт развития индустрии”. – Астана, 2014.
- 4 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың “Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында” атты Қазақстан халқына Жолдауы. 25. 02. 2005ж. – www.akorda.kz/
- 5 Государственная поддержка кластерного развития. Министерство индустрии и торговли Республики Казахстан. Астана, 25 сентября 2007.
- 6 Қазақстан Республикасы Президенті 2010 жылғы 19 наурыздағы № 958 Жарлығымен бекітілген “Қазақстан Республикасының үдемелі индустриалды-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы”. – www.government.kz/
- 7 Еспаев С.С., Кареева А.А. Ұлттық кластерлерді қалыптастыру және дамыту тұжырымдамасы. – Алматы: ТОО“Service pres” 2013. – 234 с.
- 8 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 11 қазандағы №1092 қаулысымен мақұлданған “Қазақстан Республикасының кластерді қалыптастыру стратегиясы”. – <http://adilet.zan.kz/>
- 9 “Инновациялық технологиялық паркi” инновациялық кластерлер туралы Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 10 шілдедегі №207-V3 РК Заңы. – Астана, Ақорда, 2014.
- 10 Газалиев А. Судьбоносное решение// Казахстанская правда. – 23 ноября 2016. // <http://online.zakon.kz/>
- 11 Қазақстан Республикасы Президенті 2014 жылғы 1 тамыздағы №874 Жарлығымен бекітілген “Қазақстан Республикасының 2015 – 2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасы”. – <http://online.zakon.kz/>

References

- 1 Қазақстан Республикасы Президенті 2003 жылғы 17 мамырдағы №1096 жарлығымен бекітілген “Қазақстанның 2003-2015 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуының стратегиясы”. <http://adilet.zan.kz/>
- 2 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың “Бәсекелестікке қабілетті Қазақстан, бәсекелестікке қабілетті экономика, бәсекелестікке қабілетті ұлт” атты Қазақстан халқына Жолдауы. 19. 03. 2004ж., -www.akorda.kz/
- 3 Информационный бюллетень о создании и деятельности территориальных кластеров в Республике Казахстан. АО “Казхстанский институт развития индустрии”. – Астана, 2014.
- 4 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың “Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында” атты Қазақстан халқына Жолдауы. 25. 02. 2005ж. – www.akorda.kz/
- 5 Gosudarstvennaja podderzhka klasterного razvitiya. Ministerstvo industrii i trgovli Respubliki Kazahstan. Astana, 25 sentjabrja 2007.
- 6 Қазақстан Республикасы Президенті 2010 жылғы 19 наурыздағы № 958 Жарлығымен бекітілген “Қазақстан Республикасының үдемелі индустриалды-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы”. – www.government.kz/
- 7 Espaev. S.S., Kareeva A. A. Ұлттық кластерлерді қалыптастыру және дамыту тұжырымдамасы. – Алматы: ТОО“Service pres” 2013. – 234 с.
- 8 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 11 қазандағы №1092 қаулысымен мақұлданған “Қазақстан Республикасының кластерді қалыптастыру стратегиясы”. – <http://adilet.zan.kz/>
- 9 “Innovacijalyқ tehnologijalyқ parki” innovacijalyқ кластерлер туралы Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 10 шілдедегі №207-V3 РК Заңы. – Астана, Ақорда, 2014.
- 10 Gazaliev A. Sud’bonosnoe reshenie// Kazahstanskaja pravda. – 23 nojabrja 2016. // <http://online.zakon.kz/>
- 11 Қазақстан Республикасы Президенті 2014 жылғы 1 тамыздағы №874 Жарлығымен бекітілген “Қазақстан Республикасының 2015 – 2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасы”. – <http://online.zakon.kz/>